

A VILÁGTÁRSADALOM KÖZÖSSÉGEINEK SZABADSÁGA

Balog Iván

PhD, egyetemi adjunktus
Szegedi Tudományegyetem, Szociológia Tanszék
balog@socio.u-szeged.hu

Henk te Velde Pim Fortuynt és mozgalmát hozta fel példaként arra, hogy a liberalizmus és a demokrácia rövid frigde alighanem véget ért. Te Velde rámutat: a holland politikus furcsa elegyet hozott létre, mégpedig a populista és nacionalista liberalizmust, amelyen belül az utóbbi nem egyéb, mint egy szűk csoport antiszociális önzésének kivetülése.

A példa találó, a jelenség mögöttes hátterének megvilágításához azonban bizonyos szociológiai tényezőket is figyelembe kell venni. Midőn így teszünk, azzal is szembe-sülnünk kell, hogy egyes alapfogalmak jelentéstartalmának társadalmi kontextusa jelentősen megváltozott. A globalizáció korában a demokrácia és a liberalizmus ma más keretek között, más politikai közösségekben érvényesül, mint a nemzetállamok korában.

Te Veldéhez hasonlóan kezdjük mi is a 19. századi előtörténettel. A „liberális demokrácia” kifejezés ekkor, egészen a második világháborúig elnyúlóan képtelenségnek számított. Az előbbi egyet jelentett a vagyoni cenzuson alapuló antidemokratikus elitizmussal, a kevesek szabadságával, az utóbbi pedig az individuum szabadságjogaira, az egyéni érdemre fittyet hányó csőcselékuralommal volt azonos.

A korábban összeegyeztethetetlenek hitt értékek, berendezkedések összebékítését a jóléti állam intézményrendszere végezte el, amely kb. 1948 és 1973 között addig – és azóta – nem látott mértékben valósította meg az osztársadalmi integrációt. A háború utáni újjáépítés befejeződésétől az olajválságig tartó negyedszázad során olyan tömegdemokrácia jött létre, amely az egyéni szabadságot is kiszélesítette. A történelemben jóformán először alakultak ki „kétharmados”, középosztályi társadalmak, ahol a lakosság, a *démosz* nagy többsége már nem volt kiszolgáltatva a hatalomkoncentráció haszonélvezőinek, hanem autonóm polgárként mind a politikában, mind a gazdaságban – a munkaerőpiacon és fogyasztóként is – döntési helyzetben volt.

Fortuyn „elitista populizmusa” azáltal is szemben áll ezekkel az emancipatorikus vívmányokkal, hogy a jóléti sovinizmus és egyben a privilégiumokhoz ragaszkodás egy sajátos válfaját testesíti meg. Ez összefüggésben két fontos körülményt kell figyelembe venni.

Az egyik: a jóléti állam „aranykora” *nemzetállamokban* jött létre. A jóléti nemzetállam hanyatlását épp a gazdasági globalizáció okozta, amelynek során a mind szabadabban

mozgó tőke a lábával szavazott a fejlett országok túl magas munkabérei ellen. A globalizáció hatása az 1948–73 közötti „boldog negyedszázad” során az érintett országok lakosságának demográfiai összetételében sem jelentkezett még: bár a bevándorlás már akkor megkezdődött, de az egyes országok lakossági csak később váltak multikulturálissá.

A másik: privilégiumok még a legdemokratikusabb társadalomban is vannak: „A nyugati társadalom... olyan világ, ahol... gyakorlatilag minden társadalmi csoportnak a legkülönbözőbb kiváltságai vannak, és a kiváltságok kölcsönösen kompenzálják egymást. Végül is a kiváltságok kvázi-kiváltságok, mert minden kiváltságot kompenzál egy másik csoport másik kiváltsága, minden kiváltságért fizetni kell az összes többinek, aki abban a kiváltságban nem részesül”. (Kemény, 1992, 294.)

A globalizáció éppen azokat a csoportthátrókat és csoporttagsági kritériumokat definiálja át, illetve relativizálja el, amelyek alapján eldől, hogy ki kinek a privilégiumait fizeti meg, ki kivel vállal kockázatközösséget (Beck, 2005), kinek a terheit vállalja át, kivel kapcsolatban ismeri fel, hogy „egy csónakban evezünk”, illetve kit akar kiszorítani ebből a csónakból. Ez egyúttal a politikai közösségekre is igaz. Polgári státus, áldozatvállalás, képviselő, és a démosz, amelyet mindez egyrészt szabadságjogként megillet, másrészt kötelez: mind-mind új értelmet kap, vagy inkább – keres. Nem csoda, hogy például az új szociáldemokráciában több a liberalizmus, mint a szocializmus, miközben továbbra is félreisméri, és elavult elnevezéssel illeti önmagát. A *so-cietas* is egyre inkább világtársadalommá alakul át, másrészt lokális hálózatokban, közösségekben testesül meg – bejáratott fogalmaink azonban még mindig a nemzetállami társadalmak és az ezt leképező módszertani nacio-

nalizmus korából valók. Kik és milyen közösségekben valósíthatják meg szabadságukat ebben az átmenetben? Kategóriáink újragondolásához érdemes visszanyúlni a három évtizeddel ezelőtti Ralf Dahrendorffhoz, mert ma is aktuális. A *Life Chances*-ben (Dahrendorf, 1979) a szerző szerint a nyílt társadalomban kétféle életésély, vagyis kétféle szabadság van, és mindkettő egyaránt fontos. Az egyik az opciók, vagyis a *homo oeconomicus* szabadsága, aki szabadon követheti az érdekeit, a preferenciáit, akinek van egy széles játéktere, amelyen belül szabadon manőverezhet, és bármilyen döntést hozhat. A nagy kérdés az, hogy vajon tudni fogja-e ez az elszigetelt egyén, hogyan, milyen alapon döntsön? A válasz: nem, mert ahhoz, hogy tényleg élni tudjunk a szabadságunkkal, hogy döntéseket tudjunk hozni, szükségünk van egy értékrendre, egy koordinátarendszerre, amelyben latolgatni tudjuk a döntéseinket, és rendezni tudjuk a preferenciáinkat. Vagyis nemcsak opcióinknak kell lenniük, hanem ún. ligatúráinknak is. A ligatúrák egyrészt értékek, fogódzók, amelyek értelmet adnak a választásainknak, másrészt egy kapcsolathálót is kifejtenek, ami a hovatartozás lehetőségét megadja a számunkra. A szabadság tehát abban is állhat, hogy tartozunk valahová, hiszünk valamiben, és el vagyunk kötelezve bizonyos értékek mellett. Ha valaki számára az a szabadság, hogy legyen egy hely a számára, ahol otthon érzi magát, és legyen egy bizonyos konkrét életforma, ízlésvilág, értékrend és eszmekör, amely szerint él, akkor ezt nem vonhatjuk meg tőle, mert ugyanúgy rabságba jutunk, vagyis a nyílt társadalom ellentétébe, mintha diktatorikus módon az opciókat korlátoznánk. A nyílt társadalom szabadságát tehát be kell rendezni arra, hogy az ilyen elementáris szükségletekre is választ

tudjon adni, és ne csak „action gratuite”-ekre legyen alkalmas, mert akkor a szabadság éppen mint szabadság nagyon fogyatékos.

Kulcsszavak: *liberalizmus, szocializmus, globalizáció, privilégiumok, elitizmus, populizmus, kockázatközösség, opció, ligatúra*

IRODALOM

Beck, Ulrich (2005): *Mi a globalizáció? A globalizmus tévedései – válaszok a globalizációra.* Fordította: Klement Ildikó. Utószó: Gábor Kálmán. Belvedere Meridionale, Szeged

Dahrendorf, Ralf (1979): *Life Chances. Approaches to Social Theory.* The University of Chicago Press, Chicago
Kemény István (1992): *Szociológiai írások.* A szerzővel közösen válogatta és szerkesztette: Gábor Kálmán. Replika Könyvek, Szeged

